

بویان، مرتضی، ۱۳۵۳ -

برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان / مرتضی بویان. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز

چاپ) و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۹۹.

۵۶۰ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۵۷۹) (فلسفه و عرفان. فلسفه اسلامی)

ISBN 978-964-09-2226-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۵۵۵] - ۵۶۰: همچنین به صورت زیرنویس.

۱. خدا - اثبات هستی شناختی. ۲. حکمت متعالیه. ۳. عرفان - الف. دفتر تبلیغات اسلامی

حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۲۹۷/۴۲

BP ۲۱۷/۲

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۷۳۵۹۴۵۷

۱۳۹۹

■ موضوع: فلسفه اسلامی (فلسفه و عرفان)

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۵۷۹

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۵۵۷

بوستان کتاب

برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

مرتضی پویان

www.ketab.ir
۱۳۹۹

برزهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

- نویسنده: مرتضی پویان
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۹ • شمارگان: ۴۰۰ • بها: ۱۰۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفایه)، ص پ ۹۱۷ / ۲۷۱۸۵، تلفن: ۰۷-۳۷۷۴۲۱۵۵، شماره: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن بخش: ۳۷۷۴۴۲۲۶
 - ❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
 - ❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸
 - ❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲
 - ❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰
 - ❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۳۴۷۹
- اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه E-mail:info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و اندامی بیشتر با آن در وب سایت، www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • ویراستار: محمدرضا منصفی
- اصلاحات حروف نگاری: الهام قره‌گزلو، الهه‌سادات طباطبائی، معصومه حسینی مجرد و حسین محمدی • صفحه‌آرایی: سکینه ملازاده و احمد مؤتمنی
- نمونه‌خوانی: جواد غروجی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی منش
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: امیرعباس رحیمی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محب‌باقر انصاری

فهرست مطالب

مقدمه ۱۵

بخش اول

تاریخچه برهان وجودی در اندیشه غربی و اسلامی

فصل اول: برهان وجودی در غرب تا دوره معاصر ۲۳

تقریر برهان وجودی آنسلم ۲۵

برهان اول: کامل تر از خدا قابل تصور نیست ۲۵

سه نکته در تقریر برهان اول آنسلم ۲۶

برهان دوم: تصور عدم خدا تناقض است ۲۹

تفاوت برهان اول و دوم آنسلم ۳۰

تقد و بررسی: ملاک هر دو برهان آنسلم یکی است ۳۲

اشکالات گونیلو به براهین وجودی آنسلم ۳۲

پاسخ آنسلم به گونیلو و بررسی آن ۳۵

اشکال‌های قدیس آکویناس به برهان آنسلم ۳۷

بررسی اشکال‌های آکویناس به آنسلم ۳۹

برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

- ۴۰..... اشکال آیت‌الله حائری‌یزدی به تقریر برهان وجودی آنسلم
- ۴۱..... اشکال‌های آیت‌الله مطهری بر برهان وجودی آنسلم
- ۴۲..... تحقیق و بررسی اشکال‌های آیت‌الله مطهری
- ۴۴..... تقریرهای دکارتی از برهان وجودی
- ۴۷..... تفاوت تقریر آنسلمی با تقریر دکارتی از برهان وجودی
- ۴۷..... تقریر اسپینوزا از برهان وجودی
- ۴۹..... بررسی براهین وجودی اسپینوزا
- ۵۱..... تقریر لایبنیتس از برهان وجودی
- ۵۲..... استدلال هیوم در رد برهان وجودی
- ۵۴..... نقد استدلال هیوم در رد برهان وجودی
- ۵۶..... نقد کانت به برهان وجودی
- ۵۹..... بررسی نقد کانت بر برهان وجودی
- ۶۰..... اشکال آیت‌الله جوادی‌آملی بر پاسخ آیت‌الله حائری‌یزدی
- ۶۰..... نقد و بررسی اشکال آیت‌الله جوادی‌آملی
- ۶۲..... نتیجه‌گیری و نظر نهایی
- ۶۳..... فصل دوم: برهان وجودی نزد فیلسوفان اسلامی
- ۶۳..... اول: برهان وجودی نزد فارابی
- ۶۵..... نقد و بررسی
- ۷۱..... دوم: برهان وجودی نزد ابن‌سینا
- ۷۴..... سوم: برهان وجودی نزد آیت‌الله حائری‌یزدی
- ۷۵..... نقد و بررسی
- ۷۶..... نتیجه‌گیری

بخش دوم

تقریر برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

- ۸۱ مقدمه اول: تفاوت برهان با تقریر
- ۸۶ مقدمه دوم: تفاوت برهان وجودی با برهان صدیقین
- ۸۷ مقدمه سوم: مبانی غیرمتافیزیکی و غیرعینی به عنوان مقدمات برهان وجودی
- ۸۹ مقدمه چهارم: برهان وجودی تمام ویژگی‌های برهان صدیقین را داراست
- ۹۰ مقدمه پنجم: برهان وجودی، برهانی شبه لم یا آن مطلق
- ۹۳ مقدمه ششم: استدلال‌ها و تقاریر برهان به صورت قضیه حقیقه است یا شرطیه؟
- ۹۷ مقدمه هفتم: برهان وجودی احق به تسمیه به برهان صدیقین است تا برهان صدیقین مصطلح
- ۱۰۲ مقدمه هشتم: آیا ملاصدرا برهان وجودی ارائه کرده است؟
- ۱۰۵ فصل اول: برهان وجودی بر مبنای تعریف خدا
- ۱۰۵ مسئله اول: تبیین مبادی تصویری و تصدیقی برهان وجودی
- ۱۰۵ مقدمه اول: تفاوت مفهوم و تعریف: تعریف غیر از مفهوم است
- ۱۳۱ مقدمه دوم: مقسم حمل شایع و حمل اولی مفهوم است، نه تعریف یا حد شیء
- ۱۳۵ مبدأ تصدیقی برهان وجودی
- ۱۳۹ حرکت از تعریف و رسیدن به وجود از قواعد مختص به خداست
- ۱۴۱ نتیجه‌گیری
- ۱۴۳ مسئله دوم: تقریر برهان وجودی بر مبنای تعریف خدا
- ۱۵۲ مسئله سوم: حدود وسطی یا قیودی که باید در تعریف خدا برای برهان وجودی آورد
- ۱۵۳ قید اول: ضرورت ازلی یا مطلقه
- ۱۶۴ قید دوم: وجود بالذات

برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

- ۱۶۶..... قید سوم: واجب الوجود بالذات
- ۱۶۷..... قید چهارم: واجب الوجود من جميع جهات
- ۱۷۲..... مقدمه اول: واجب الوجود لذاته واجب الوجود من جميع الجهات
- ۱۷۳..... مقدمه دوم: تلازم میان وجود واجب با حقیقت واجب به حیثیت اطلاق
- ۱۷۶..... قید پنجم: وجود بنفسه
- ۱۷۹..... قید ششم: وجود مطلق
- ۱۸۲..... قید هفتم: کامل مطلق
- ۱۸۳..... قید هشتم: ماهیت خدا عین وجود اوست
- تقریر صدر المتألهین از برهان وجودی بر مبنای تعریف خدا بر مبنای «ماهیت او عین انیت اوست»
- ۱۸۵.....
- ۱۸۸..... قید نهم: امکان عام
- ۱۹۰..... فصل دوم: برهان وجودی بر مبنای تصور و شناخت خدا
- ۱۹۰..... تقریر اول صدر المتألهین از برهان وجودی
- ۱۹۸..... تقریر دوم صدر المتألهین از برهان وجودی
- ۲۰۶..... تقریر سوم صدر المتألهین از برهان وجودی
- ۲۰۷..... اول: مراد، ضرورت بشرط محمول نیست
- ۲۰۷..... دوم: مناط حمل وجود بر ذات خدا ضرورت ازلی است
- ۲۰۸..... سوم: اعتبار نفس الامری ذات خدا معیار حمل وجود و حکم به موجودیت اوست
- ۲۰۹..... برهان وجودی از منظر آقایان نراقی و نخودکی
- ۲۱۱..... حضرت علی علیه السلام، مبدع برهان وجودی در اثبات خدا
- ۲۲۶..... تفاوت میان معرفت به خدا و کمال معرفت به خدا
- ۲۳۰..... تقریر برهان وجودی ملاصدرا از کلام حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه

۲۳۶	فصل سوم: برهان وجودی بر مبنای مفهوم وجود
	تقریر اول: تقریر برهان وجودی بر مبنای مقایسه مفهوم وجود با مصداق آن در خارج به حیثیت
۲۳۶	اطلاقی
۲۴۳	تقریر دوم: برهان وجودی بر مبنای مفهوم
۲۴۴	اصل اول: وجود احق و اقدم از ماهیت در موجودیت
۲۴۶	اصل دوم: وجود واجب احق و اقدم از افراد دیگر وجود در موجودیت
۲۵۵	تقریر سوم: برهان وجودی بر مبنای مبدأ داشتن بالذات مفهوم وجود
۲۵۷	برتری برهان ملاصدرا بر برهان آنسلم
۲۵۸	تقریر چهارم: نظر حکیم سبزواری
۲۵۹	مقدمه اول: وجه الشیء هو الشیء بوجه
۲۶۰	مقدمه دوم: اعتبار معنون در مفهوم موجود
۲۶۴	فصل چهارم: برهان وجودی بر مبنای معنای خدا
۲۶۴	تقریر اول ملاصدرا
۲۶۶	دو نکته در تقریر برهان ملاصدرا
۲۶۶	اول: اثبات خدا از راه شناخت «معنی واجب الوجود»
۲۶۹	دوم: استلزام از معنای خدا به وجود خدا
۲۷۰	نقد و بررسی: ساختار برهان ملاصدرا فاقد ارکان برهان وجودی است
۲۷۱	تقریر دوم ملاصدرا
۲۷۳	نقد و بررسی: تقریر برهان وجودی بر مبنای معنای واجب تعالی منتج نیست
۲۷۷	مطلب اول: حقیقت وضع
۲۷۹	مطلب دوم: لفظ به ازای معنا وضع می شود، نه موجود خارجی
۲۸۲	مطلب سوم: غرض از وضع فقط تفهیم مخاطب است، نه اثبات و دلالت بر وجود خارجی
۲۸۳	مطلب چهارم: عدم دلالت معنا بر موجود خارجی

برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

- مطلب پنجم: انواع دلالت‌های سه‌گانه لفظی هستند و دلالت بر خارج ندارند..... ۲۸۴
- توجیه تقریر برهان وجودی ملاصدرا..... ۲۸۶
- فصل پنجم: برهان وجودی بر مبنای علم ما به خدا..... ۲۸۷
- مقدمه اول: تفاوت علم با وجود ذهنی..... ۲۸۷
- مقدمه دوم: تصور و علم به خدا..... ۲۸۹
- تقریر برهان وجودی: از علم به خدا به لوازم و خواص خدا می‌رسیم..... ۲۹۵
- فصل ششم: برهان وجودی بر مبنای حمل و عروض به حیثیت اطلاقی..... ۳۰۸
- قسم اول: عارض وجود..... ۳۰۸
- قسم دوم: عارض ماهیت..... ۳۰۹
- تقسیم عارض به عارض ماهیت و عارض وجود به نحو مانع‌الجمع است و نه منفصله حقیقه..... ۳۱۰
- قسم سوم: وجود، وجود دارد..... ۳۱۰
- قسم چهارم: خدا وجود دارد..... ۳۱۴
- فصل هفتم: برهان وجودی بر مبنای تصور موجودات..... ۳۱۹
- تقریری دیگر بر مبنای علم به موجودات..... ۳۲۵
- نقد و بررسی: برهان ملاصدرا فاقد ارکان برهان وجودی است..... ۳۲۷
- فصل هشتم: تقریر برهان وجودی بر مبنای وجود ذهنی..... ۳۲۹
- مبنای اول: ذهن مرتبه‌ای از خارج..... ۳۲۹
- رابطه ذهن با وجود ذهنی..... ۳۳۵
- تقریر برهان وجودی طبق مبنای حکمت متعالیه تمام و طبق تقریر آنسلم ناتمام..... ۳۳۸
- مبنای دوم: برهان وجودی بر مبنای ظلی بودن وجود ذهنی..... ۳۴۰
- تفاوت بین وجود ذهنی و وجود در ذهن..... ۳۴۲
- نظر آیت‌الله جوادی آملی در نفی ظلی بودن وجود ذهنی برای وجود خارجی..... ۳۴۶
- نقد و بررسی: تفاوت وجود ذهنی و وجود در ذهن در ظلیت برای وجود خارجی و علم..... ۳۴۷

۳۵۲	فصل نهم: برهان وجودی بر مبنای حمل اولی و شایع
۳۵۳	جهت اول: تقسیم قضیه به حمل اولی و شایع به اعتبار قید قضیه و قید موضوع
۳۵۴	اول: حمل و قضیه به قید قضیه
۳۵۴	دوم: حمل و قضیه به قید موضوع
۳۵۷	دو اطلاق برای قضیه به قید موضوع
۳۶۱	جهت دوم: تقسیم قضیه حمل اولی و حمل شایع به اعتبار قصد و نیت
۳۶۱	اول: قضیه حمل اولی به اعتبار قصد و نیت
۳۶۴	دوم: قضیه حمل شایع به اعتبار قصد و نیت
۳۷۲	ریشه طرح اشکال خلط حمل اولی و شایع در برهان وجودی
۳۷۶	جهت سوم: حمل اولی و شایع در دو نظام مفهوم و مصداق و نیز ماهیت و وجود
۳۷۷	۱. حمل در نظام مفهوم و مصداق
۳۷۷	۲. حمل در نظام ماهیت و وجود
۳۸۵	فصل دهم: تقریر برهان وجودی بر مبنای مصداق (یا فرد) بالذات
۳۸۵	اقسام دوگانه فرد بالذات، و تقسیم حمل شایع به بالذات و بالعرض
۳۸۸	تقریر برهان وجودی
۳۹۴	فصل یازدهم: برهان وجودی بر مبنای حقیقت وجود بماهیهی
۳۹۵	تقریر اول: بساطت وجود مطلق
۳۹۸	تقریر دوم: نفس حقیقت وجود
۴۰۲	تقریر سوم: طبیعت وجود بنفسه ثابت
۴۰۴	تفاوت میان لابشرط مقسمی مفهوم وجود و لابشرط مقسمی حقیقت وجود
۴۰۷	تقریر چهارم: طبیعت اطلاقی حقیقت وجود
۴۱۴	تقریر پنجم: اتصاف حقیقت وجود به وجوب
۴۱۷	تقریر ششم: امتناع اتصاف حقیقت وجود به عدم

برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان

- ۴۲۲ تقریر هفتم: حقیقت وجود عین ذات وجود
- ۴۲۴ تقریر هشتم: غنای موجود مطلق
- ۴۳۹ تقریر نهم: ذات حیث هی هی منشأ صحت حکم به موجودیت و مصداق حمل موجود
- ۴۴۱ تقریر دهم: اعتبار ذات خدا به حیثیت اطلاقی موجب اتصاف به لوازم خاص خدا
- ۴۴۴ تقریر یازدهم: برهان وجودی ابن عربی: قدم و ازلیت حقیقت وجود
- ۴۴۷ تقریر برهان وجودی به وجه کلی
- ۴۵۳ فصل دوازدهم: برهان وجودی بر مبنای وجود محمولی
- ۴۵۳ مسئله اول: وجود محمولی در حکمت متعالیه
- ۴۵۶ مطلب اول: وجود رابط با ربطی
- ۴۵۷ مطلب دوم: وجود محمولی
- ۴۶۵ مسئله دوم: اثبات وجود محمولی در حکمت متعالیه
- ۴۶۵ برهان اول: تشکیک وجود
- ۴۷۸ برهان دوم: عارض ماهیت و اتصاف ماهیت به وجود
- ۴۸۱ برهان سوم: قاعده فرعی و اثبات ثابت در هلیه مرکبه
- ۴۸۸ برهان چهارم: قاعده عکس الحمل
- ۴۹۲ برهان پنجم: قاعده فرعی و اثبات ثابت در هلیه بسیطه
- ۵۱۰ تقریر برهان وجودی بر مبنای وجود محمولی

بخش سوم

نقد براهین فیلسوفان غربی

در رد وجود محمولی و برهان وجودی

- ۵۱۵ اول: نقد براهین کانت در رد برهان وجودی
- ۵۳۳ دوم: نقد اول راسل بر برهان وجودی: ضرورت، تنها شاخصه قضایای تحلیلی است و نه تألیفی

۵۳۴	نقد و بررسی: ضرورت ازلی و هلیه بسیطه
۵۳۵	نقد دوم راسل بر برهان وجودی: نظریه وصف‌ها محمولی بودن وجود را نفی می‌کند
۵۳۷	نقد و بررسی: مغالطات نظریه راسل در رد برهان وجودی
۵۴۰	سوم: نقد استروسن در رد برهان وجودی بر مبنای قاعده فرعیت
۵۴۱	نقد و بررسی: قاعده فرعیت در هلیه بسیطه و عارض ماهیت
۵۴۳	چهارم: نقد آیر بر برهان وجودی بر مبنای هیچ‌انگاری منطقی و مهمل بودن معنای «خدا هست»
۵۴۴	نقد و بررسی: تناقضات نظریه آیر
۵۴۹	پنجم: نقد فرگه بر برهان وجودی بر مبنای هیچ‌انگاری منطقی و مفاهیم درجه دوم
۵۵۰	نقد و بررسی: وجود به عقدالوضع در قضیه بر اشیاء حمل می‌شود و مفهوم درجه اولی است
۵۵۳	نتیجه‌گیری
۵۵۵	کتاب‌نامه
۵۵۵	الف) منابع فارسی و عربی
۵۶۲	ب) منابع انگلیسی

مقدمه

یکی از براهین مهم در اثبات خدا، برهان وجودی است. برای نخستین بار این برهان را آنسلم در پاسخ به مردم عصر خود ارائه کرد که از وی تقاضا کردند برهانی برای اثبات خدا بیاورد که هیچ‌کسی نتواند در آن نقدی وارد کند. وی برهان خود را بر مبنای تعریف یا تصور خدا تقریر و این برهان را الهام و اشراقی از جانب خدا تلقی کرد، آن‌گاه بعد از آن در وصف برهان خود گفت: این برهان چنان تام و منتج است که حتی احمق نیز باید آن را بپذیرد و طبق این برهان برای هیچ‌کس مفزری برای انکار خدا باقی نمی‌ماند. ظاهراً نخستین بار بود که از تصور یا تعریف خدا به اثبات خدا در خارج استدلال می‌شد.

البته با دکارت و لایب‌نیس این برهان وجودی تحول و تغییراتی یافت که در متن به اجمال به آن‌ها پرداخته شده است. بنابر قرائن نخستین بار کانت این برهان را «برهان وجودی» نامید. البته توجه کانت بیشتر به برهان دکارت است که حد وسط برهان را وجود خدا قرار داد، از این رو کانت این برهان را «برهان وجودی» خواند.

بخش اول کتاب گزارش مختصری از برهان وجودی در غرب تا دوره معاصر است. با لحاظ این مطلب معلوم می‌شود که برهان صدیقین که در فلسفه اسلامی مطرح است با برهان وجودی به معنا و تقریر آنسلمی آن تفاوت ماهوی دارد. بسیاری مقاله

یا کتاب با عنوان برهان وجودی در فلسفه اسلامی یا نزد فیلسوفان اسلامی نوشته‌اند. لکن ندانسته بحث از برهان صدیقین کردند و به این تفاوت دقیق فلسفی و سابقه تاریخی بحث و خاستگاه تصور برهان توجه نکردند. در برهان صدیقین دست‌کم باید اذعان به یک حقیقت^۱ در خارج داشته باشیم؛ به عبارت دیگر، برهان صدیقین بر فرض مبانی متافیزیکی، یعنی مبانی عینی و انضمامی در خارج متوقف است؛ خواه اصل حقیقت وجود نزد ملاصدرا و خواه وجود مرسل نزد حکیم سبزواری و خواه اصل واقعیت نزد علامه طباطبائی، در حالی که مطابق بیان آنسلم وی خواسته از تعریف یا تصور خدا به اثبات خدا در خارج برسد.

از این جهت میان برهان وجودی آنسلم با برهان صدیقین در عالم اسلام و فیلسوفان اسلامی تفاوت ماهوی و مبنایی وجود دارد. لذا غالب فیلسوفان اسلامی متأخر و معاصر، برهان وجودی در فلسفه اسلامی را منکر و غیر قابل تقریر و غیرمنتج دانستند. البته محقق اصفهانی تلاش کرده که برهان ابتکاری برای اثبات خدا ارائه کند، لکن در واقع برهان وی دوپهلوی است؛ یعنی هم به صورت برهان صدیقین و هم به صورت برهان وجودی قابل تقریر است. فقط آیت‌الله دکتر مهدی حائری‌یزدی با آگاهی و درایت به تاریخچه این مسئله، تقریر برهان وجودی ارائه کرده است که در مورد درستی و نادرستی همه این تقریرها یا براهین در متن بحث تفصیلی شده است.

دیگر فلاسفه اسلامی از فارابی و ابن‌سینا به بعد به مسئله برهان وجودی آگاهی نداشتند، لکن می‌توان از عبارت آنان به گونه‌ای برهان وجودی تشکیل داد و البته در مورد منتج بودن یا نبودن آن در متن بحث شده است. در هر صورت، همین تفاوت تقریر برهان وجودی با برهان صدیقین باعث شد بسیاری، برهان وجودی را متعلق به عالم غرب و برهان صدیقین را متعلق به عالم اسلامی دانستند، زیرا در فلسفه اسلامی اثبات خدا از مفهوم و تصور و تعریف خدا را برهانی غیرمنتج و نادرست

دانستند که تمام اشکال‌ها و ایرادهای آنان در متن آمده و به تفصیل پاسخ داده شده است.

چنان‌که خواهد آمد تقریرهای متعددی از برهان وجودی در غرب و شرق از متفکران مسیحی و مسلمان ارائه شده است که این مجال را به اندیشوران دیگر می‌دهد تا بتوانند تقریرهای دیگری را تنسیق کنند. مقصود از نگاشتن این اثر مخالفت با این تلقی در حوزه اسلام است که در فلسفه اسلامی برهان وجودی نداریم و نمی‌توانیم تقریر درستی از آن ارائه کنیم. نگارنده تلاش می‌کند تا اثبات کند که ما در سنت فلسفه اسلامی نیز برهان وجودی داریم. فلسفه اسلامی، خاصه حکمت متعالیه و عرفان اسلامی با استعانت از منطق، واجد مبانی ژرف و دقیق فلسفی است که در عین حال متافیزیکی نیست و می‌توان تقریرها و صورت‌بندی‌های متعدد فلسفی برای برهان وجودی در اثبات خدا ارائه کرد؛ امری که تاکنون مورد غفلت، بی‌مهری و بی‌توجهی بوده است. این جانب در مواجهه با افرادی که درباره این موضوع با بنده مخالفت صریح داشتند و پیشنهاد به انصراف از این کار می‌دادند، با عنایت باری تعالی چندین سال در این موضوع به تحقیق و پژوهش پرداختیم و تلاش کردیم به مدد اصول فلسفه و عرفان و با همراهی مبانی منطق از ابن‌سینا و دیگران، مبانی‌ای برای ارائه برهانی وجودی تأسیس کنیم که این مبانی در دوازده فصل گنجانده شد. این مبانی تماماً حد وسط براهین وجودی به حساب می‌آیند که مطابق هر مبنا تقاریر مختلف وجودی را نیز بیان کردیم؛ چنان‌که به مدد این مبانی می‌توان از ذهن به عالم خارج گذر کرد و با مبانی غیرعینی در عالم ذهن و نفس به اثبات وجود عینی خدا در عالم خارج رسید. هم‌چنین تلاش کردیم مأخذ و مدرک این براهین و تقاریر را از کلمات ملاحظه‌درا و دیگر عرفا نشان دهیم و اشکال‌های مطرح‌شده یا قابل طرح را صورت‌بندی کرده، به آن‌ها پاسخ دهیم. بیشتر مبانی و براهین وجودی بر مبنای مبانی حکمت متعالیه است و تنها فصل یازدهم که بر مبنای حقیقت وجود من حیث‌هی‌هی است، به عنوان مبنای

عرفا و براهین آنان آورده شده است. البته براهین و تقاریری که بدون مدرک و سند است از طرف نگارنده ارائه شده است. این جانب نظریات و ایده‌های خود درباره برهان وجودی در فلسفه اسلامی را با دیگران به شور گذاشتم و از نظریات و پیشنهادهای اهل فن نیز بهره بردم، هرچند کسی در این مسیر همراه نشد و بعضاً این جانب را از نگارش این اثر مأیوس کردند؛ لذا لاجرم این مسیر را به تنهایی پیمودم.

نکته بسیار مهم آن است که مدعی شدیم نخستین کسی در عالم که در سخنانش می‌توان تقریری از برهان وجودی یافت، حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه است و تلاش کردیم این ادعا را با دلایل و براهین به اثبات برسانیم. ملاصدرا تنها فیلسوف عالم اسلام است که به این مسئله توجه کرده و تقریری از برهان وجودی در تفسیر کلام حضرت امیر علیه السلام ارائه کرده است؛ به این ترتیب که از معنای واجب به اثبات واجب در خارج می‌رسد. با اثبات این ادعا مسئله‌ای بسیار مهم به مسائل فلسفه اسلامی افزوده می‌شود.

از همه خوانندگان خواهشمندم به اصطلاحاتی که در متن به کار برده شده و تمایزهایی که میان این اصطلاحات گذاشته شده است، توجه ویژه کنند. طی چندین سال گذشته بر روی تک تک این اصطلاحات، تأمل و تعمق زیادی صورت گرفته و با دقت به کار رفته است، چنان‌که بدون توجه به عمق این اصطلاحات فلسفه صدرایی نمی‌توان به فهم صحیح برهان وجودی رسید.

تقریباً یک چهارم اثر حاضر رساله دکتری این جانب در رشته فلسفه و حکمت اسلامی است که در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس در سال ۱۳۹۳ دفاع شد و سه چهارم آن بعداً اضافه گردید. از همه متفکران و دانشمندان متخصص در حکمت متعالیه تقاضا می‌کنم برای غنای بیشتر این مسئله یاری برسانند و انتقادهای پیشنهادی خود را مطرح کنند تا بتوانیم با هم فکری یکدیگر براهین و تقاریری از برهان وجودی در اثبات خدا بر مبنای فلسفه اسلامی و عرفان ارائه کنیم که از هر

گونه نقد و اشکال منطقی و فلسفی در امان باشد و بتوانیم مسئله یا مسائلی را در برهان وجودی به فلسفه اسلامی اضافه کنیم. از مدیریت و دست‌اندرکاران تولید مؤسسه بوستان کتاب که در آماده‌سازی و چاپ و نشر اثر تلاش نمودند سپاس گزارم. در پایان این بضاعت مزجات را به مادر عزیزم تقدیم می‌کنم و از خداوند مَنَّان برایش آرزوی سلامتی و عافیت در دنیا و آخرت دارم.

مرتضی پویان - مهر ۱۳۹۹